

Jens Friedhoff, *Die Familie von Hatzfeldt, Adelige Wohnkultur und Lebensführung zwischen Renaissance und Barock*, Düsseldorf 2005, ss. 667

Wydana w 2005 r. praca Jensa Friedhoffa jest pierwszą tak obszerną monografią rodziny szlacheckiej czy arystokratycznej z terenów Europy Środkowej. Prekursorskie, choć niezwykle erudycyjne podejście do tematu daje o sobie znać już w spisie treści, a poszczególne partie tekstu wskazują na szerokie wykorzystanie źródeł i dbałość przy ich gromadzeniu¹. Zwraca uwagę również bogate wyko-

---

¹ Już na wstępie należy nadmienić, iż wykorzystano tu zasób niezwykle obszernego archiwum w Schönstein, Hatzfeld- Wildenbursches Archiv, dalej Köln-Merheim, Archiv Hatzfeld-Trachenberg, Landeshauptarchiv Koblenz, Hauptstaatsarchiv Düsseldorf, Staatsarchiv Münster, Staatsarchiv Marburg, Staatsarchiv Darmstadt, Staatsarchiv Würzburg, Wojewódzkie Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Hohenlohe Zentralarchiv Neuenstein, Historisches Archiv der Stadt Köln, Stadtarchiv Würzburg, Stadtarchiv Rothenburg a.d. Tauber, Fürstlich Wittgensteinsches Archiv Berleburg.

rzystanie źródeł drukowanych oraz zebrana literatura. *Die Familie von Hatzfeld...* wpisuje się w nowy cykl wydawniczy powstałego w 1982 r. towarzystwa Vereinigte Adelsarchive im Rheinland, w którego skład weszli przedstawiciele nadreńskich rodzin szlacheckich nadzorujący udostępnianie rodowych archiwaliów. Jej celem jest publikacja prac dotyczących dóbr nadreńskich, uporządkowanie i zarząd archiwami tego regionu.

Autor wychodzi od analizy biograficzno-wydarzeniowej dziejów rodziny, z podstawowym założeniem ustalenia jej rzeczywistej pozycji stanowej (rozdział pierwszy: „Biographisch-ereignisgeschichtliche Untersuchung”). Koncentruje się więc na okresie 1138–1570 jako przestrzeni czasowej, decydującej o późniejszych dziejach Hatzfeldów heskich. W tym samym rozdziale przeprowadzono też analizę dziejów linii wildenburskiej (1387–1636). Zebrany materiał zmusił autora do popełnienia „wykroczenia” czasowych, co w swobodny sposób narusza strukturę pracy, co staje się szczególnie widoczne w rozdziale drugim („Die Anfänge des Hauses Hatzfeld. Herrschaftsaufbau und – konsolidierung im oberhessischen Raum und im Wildenburger Land”), dającym szeroki opis początków własności gruntowej i konsolidacji dóbr ziemskich Hatzfeldów na obszarze Górnej Hesji i okręgu wildenburskim.

W rozdziale trzecim („Grundherrschaft, Eigenwirtschaft, Fürstendienst und Kreditgeschäfte. Die wirtschaftlichen Grundlagen Hatzfeldscher Herrschaft”) znajdujemy problematykę związaną z prowadzeniem majątku oraz funkcjonowaniem jego zamkowego centrum w Schönstein. Jest on w dużej mierze kontynuacją drugiego rozdziału, gdyż rozwija problematykę ekonomiki na podstawie analizy stanu posiadania, przychodów i wydatków majątku, ale również zawieranych przez Hatzfeldów transakcji kredytowych poszczególnych „domów”. Hatzfeldowie prócz szerokich dóbr lennych i alodialnych posiadali również niezwykle dużej liczby dzierżaw, spośród których na największą uwagę zasługują arcybiskupstwo kapitułarne w Moguncji i zamek Mellnau. Do tego autor dołącza bogaty opis zastawów ziemskich i urzędniczych na terenie południowej Westfalii, jakie rodzina uzyskiwała wraz z rozwojem swojej potęgi. W pracy została wykorzystana i zaprezentowana struktura dochodów z lat 1698–1701, sporządzona na podstawie danych urzędu rentowego, wyszczególniająca wpływy z produkcji rolnej i ze sprzedaży pogłowia zwierzęcego. Wzmiankowane są tutaj przykłady winiarstwa (Frankonia), uprawy zbóż i hodowli owiec (Frankonia, Turynia i Śląsk), gospodarka rybna (Śląsk). Na terenie szczególnie interesującym śląskoznawców – wolnego państwa stanowego Żmigród – w 1673/74 r. znajdowało się aż 14 folwarków, z 14 owczarniami każdy. Taki dowód uwydatnia jakoś stworzonego przez Hatzfeldów na Śląsku ośrodka produkcyjnego. Szczególną pozycją w tym rozdziale pozostają informacje dotyczące najważniejszych rozchodów majątku, podzielonych tu na opłaty związane z funkcjonowaniem hrabiowskiej rodziny, stajni i ogrodów, pańskiej

kuchni, wyposażeniem dla urzędników i deputatów, kosztami budowy i płac dla rzemieślników zatrudnionych w majątku, kosztami utrzymania młynów, jesiennym zamknięciem prac sezonowych, utrzymaniem kancelarii i in. Autor wśród zgromadzonego materiału rozpoznał również prywatne rachunki poszczególnych członków rodziny z lat 1722–1723.

O ile rozdział trzeci zajmuje się wiejskimi posiadłościami Hatzfeldów, o tyle w rozdziale czwartym („Städtischer Immobilienbesitz der Familie von Hatzfeld”) został stworzony obraz majątków miejskich w takich aglomeracjach i miasteczkach, jak Kolonia, Siegen, Schönstein, Bonn, Bielefeld, Würzburgu, Jülich, Aachen, Engers i Wrocław. Z punktu widzenia badań śląskoznawczych stan posiadania Hatzfeldów we Wrocławiu interesuje nas najbardziej. Znajdziemy tu opis topograficzny parceli ziemskich Hatzfeldów w stolicy Śląska, historię ich posiadłości, historię budowy i rozbudowy ich kamienicy, jej wyposażenia i wykorzystania. Dość interesujący pozostaje opis stanu tejże z końca XVII w. i jej późniejszej restauracji w latach 1714–1722 przez Christophera Hacknera oraz w latach 1764–1774 przez Carla Gottharda Langhansa w stylu wczesnoklasycystycznej budowli miejskiej o charakterze rezydencjonalnym. Ostatnie dane na temat miejskiej siedziby rodu pochodzą z końca XVIII w. i dotyczą jej wyposażenia. Podobnie autor zajął się w tym względzie zarówno historią, rozplanowaniem i stanem utrzymywanych pozostałych budynków miejskich Hatzfeldów, jak również ich wartością i przeznaczeniem użytkowym. Znalazły miejsce również informacje o wyglądzie budynków i przypisanej do rezydencji miejskich służbie.

Rozdział piąty („Das Schloß als Ort adeliger Repräsentation und Lebensführung”) nawiązuje do historii kultury materialnej, koncentrując się na problemie sposobu mieszkania jako reprezentacji statusu społecznego Hatzfeldów. Dlatego też autor prześledził rozwój budowlany takich obiektów, jak zamek Crottorf w latach 1600–1722 oraz zamków w Żmigrodzie, Haltenbergstetten, Laudenburg, Waldmannshofen i Unterschüpf. Zbliżony tematycznie jest ostatni rozdział („Einblicke in die adelige Haushaltsführung”), poświęcony tematyce życia codziennego i budżetu związanego z płacami dla służby, spuściznami testamentarycznymi *etc.* Słusznie realizowany zamysł Jensa Friedhoffa pozwolił na stworzenie obrazu przestrzeni życia codziennego poprzez znakomite zrozumienie realiów, w jakich przyszło żyć członkom rodziny. Szczególnie ciekawy pozostaje trzeci podrozdział, gdzie zostały zawarte przemyślenia i analizy dotyczące życia rodzinnego: wychowania i wykształcenia jej członków, wspierania zakonów i kapituł kościelnych, kwestii małżeńskich, spadkowych, gwarancji wdowich, określonych jako „centralne aspekty polityki rodzinnej”. Autor podkreśla zasługi Hatzfeldów w służbie habsburskiej, zwłaszcza w okresie wojny trzydziestoletniej, kiedy to Melchior von Hatzfeld na własny koszt prowadził kampanię śląską, za co został podniesiony w 1635 r. do rangi Generalfeldmarszałka. Miał wówczas odznaczyć się jako doskonały strateg

i dowódca zarówno wojsk cesarskich, jak i postawionych do stanu gotowości wojsk „stanowych” Rzeszy. Zaslugi wielu generacji przyczynily się zresztą do faktu stałego pięcia się rodziny po drabinie społecznej, co pozwoliło w 1629 r. uzyskać tytuł barona późniejszej śląskiej linii z Crottorf, a następnie w 1641 r. status hrabiów z przydzielonym im majątkiem, wolnym państwem stanowym Żmigród, położonym na północnym Śląsku. Wreszcie w 1741 r., wraz z wkroczeniem na Śląsk armii Fryderyka II Wielkiego, rodzina uzyskała tytuł książęcy i przyłączyła się do obozu pruskiego razem z nowymi książętami von Schönaiach i wieloma innymi większymi lub mniejszymi rangą rodzinami arystokracji śląskiej.

Praca Jensa Friedhoffa wypełnia kolejną lukę w dziejach pisanych szlachty środkowoeuropejskiej. Ród Hatzfeldów, niezwykle rozgałęziony, silny i aktywny na wielu polach życia społecznego – od kultury do polityki – stał się doskonałym przykładem dla ukazania relacji cesarza z najsilniejszymi rodami hrabiowskimi i książęcymi, ale również pozwala prześledzić funkcjonowanie klienteli magnackiej, co w zestawieniu z bogatym dorobkiem literatury polskojęzycznej może dać interesujące wyniki. Praca przedstawia warunki, jakie musiały spełnić działania rodziny, aby scentralizować i zachować stan posiadania niezwykle rozległych dóbr ziemskich.